

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: myroslawaz@yahoo.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-147-150

Дужа-Задорожна М. П., Задорожний В. В. Особливості функціонування німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій та практичній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 147–150.

УДК: 811. 112.2

Дужа-Задорожна Мирослава Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Задорожний Володимир Васильович,

кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У НАУКОВІЙ ТА ПРАКТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті досліджено використання німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій, академічній та практичній сферах діяльності з метою уточнення функціонування в них термінологічних одиниць. Було виявлено, що заміна одних термінів іншими сигналізує про явище евфемізації певних понять та вказує на використання паралельних парадигматично відмінних лексичних значень. Фахові поняття визначають процес сприйняття реципієнтами вузькогалузевої термінології, впливають на їхню дію. Встановлено, що на сучасному етапі спостерігається значний вплив економічних процесів на німецьку фахову мову соціальної педагогіки, який призводить до активного використання в ній економічної лексики.

Ключові слова: фахова мова, семантичне значення, термінологічна лексика, сфера соціально-педагогічної діяльності, комунікативна ситуація.

Myroslava P. Duzha-Zadorozhna,

Associate Professor, Ph.D.

Volodymyr V. Zadorozhnyy,

Associate Professor, Ph.D.

Lviv Polytechnic National University, Lviv

FUNCTIONING FEATURES OF THE GERMAN PROFESSIONAL SOCIAL AND PEDAGOGICAL VOCABULARY IN SCIENTIFIC AND PRACTICAL SPHERES

The article analyzes the use of German professional social and pedagogical vocabulary in scientific, academic and practical spheres of activity in order to clarify the functioning of terminological units in these spheres. Due to the peculiarities of tasks facing different spheres of social pedagogy specialists' activity, there was a certain linguistic differentiation in them. Terminological changes in the language of social pedagogy signal the phenomenon of certain concepts euphemisation and indicate the use of parallel paradigmatically different lexical meanings. Professional concepts define the process of narrow-branch terminology perception by the recipients and control their actions. Due to some arbitrary use of terms within the social and pedagogical professional language, there is sometimes a partial loss of the meaning of the concept caused by the lack of clear and formalized theoretical concepts in social pedagogy. Terminological units in the professional language of social pedagogy constantly correlate with theoretical concepts, in the pragmatic context of which they reveal their specific meaning. The issue of the scientific content of terminological units is connected with the dominance of certain social and pedagogical scientific schools and the imposition of their terminological apparatus on the whole field of knowledge. In recent decades, there has been a significant impact of economic processes on the German language of the social and pedagogical field, which leads to the active use of economic vocabulary in it.

Key words: professional language, semantic meaning, terminological vocabulary, sphere of social and pedagogical activity, communicative situation.

Постановка проблеми. Сучасний науковий розвиток характеризується тенденцією до об'єднання різних галузей знань. Це призводить до появи нових міждисциплінарних наук, які поєднують досвід різних дослідницьких сфер, взаємно проникають та взаємодоповнюються. Однією з таких міждисциплінарних наук є соціальна педагогіка, яка вивчає закономірності становлення та можливості забезпечення оптимального безконфліктного розвитку особистості в різних мікросоціумах середовища.

Формування галузі знань соціальної педагогіки в системі соціальних наук вимагає зосередження уваги дослідників на уточненні її базових понять і термінів, оскільки ця наука є новою для нашого суспільства, її фахова лексика ще не повністю впорядкована. Зважаючи на те, що становлення соціальної педагогіки в Німеччині бере свій початок ще в XIX ст., а її термінологія охоплює як наукову, академічну, так і практичну сферу, виникає потреба детального аналізу німецької соціально-педагогічної фахової лексики, а саме специфіки її функціонування у різних сферах соціально-педагогічної діяльності. Виходячи з вище сказаного, вважаємо дослідження на зазначену тему актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до аналізу наукових джерел, проблемами фахових мов, дослідженням окремих галузевих термінологій, особливостей фахової лексики та її перекладу займалися українські та зарубіжні науковці, серед яких А. Д'яков [3], В. Карабан [4], Т. Кияк [3], З. Куделько [3], А. Суперанська [5], Р. Арнтц (R. Arntz) [6], Д. Мьон, (D. Möhn) [10], Т. Рьольке (Th. Roelcke) [11], П. Сандріні (P. Sandrini) [12] та багато інших. Однак поза увагою дослідників залишилися фахова лексика соціальної педагогіки, зокрема її лінгвопрагматичний аспект.

Формулювання мети статті. З урахуванням вище сказаного, метою нашої статті є аналіз німецької фахової лексики соціальної педагогіки й особливостей її функціонування у сфері наукової та практичної діяльності соціально-педагогічних фахівців. Об'єктом нашого дослідження обрано сучасну фахову лексику, яку використовують соціальні педагоги Німеччини, а його предметом – особливості її вживання в різних сферах діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фахова лексика конкретної галузі знань відображає її структуру та зміст, служить як для формулювання наукових теорій, так і для організації комунікативного процесу в межах практичної діяльності. В сучасному німецькому суспільстві між науково-теоретичною та практично-діяльнісною сферами соціальної педагогіки відбувся розподіл у зв'язку з відмінністю завдань, які стояли перед ними. Це сприяло, в свою чергу, також процесу мовної диференціації у цих сферах. Тому в межах однієї фахової мови спостерігаємо як реалізацію фахової комунікації в академічно-інституційному середовищі професіоналів, які розглядають соціальну педагогіку як науку та навчальну дисципліну, так і специфічне її використання в процесі діяльності практикуючих соціально-педагогічних фахівців. Таким чином, у кожній із зазначених сфер соціально-педагогічна фахова мова виконує власну функцію.

Як відомо, кожній галузі науки притаманна своя фахова мова, основу якої складають термінологічні одиниці, пов'язані між собою понятійними зв'язками та відношеннями. Проте знання поодиноких термінів не може забезпечити повноцінної комунікації між фахівцями, оскільки, як зазначає дослідник Н. Люман (N. Luhmann), «фахова мова не є проблемою окремих лексичних одиниць, вона є насамперед проблемою передачі певних контекстів» [8, с. 172].

З цієї точки зору твердження про однозначність термінологічних понять у різних комунікативних ситуаціях підлягає сумніву, тому що вони можуть бути однозначними лише в межах однієї спеціалізованої сфери. Так, наприклад, німецький термін «Schuld (борг, зобов'язання, провина, вина)» в психології матиме інше значення, ніж в теології, економіці, чи в юриспруденції. В соціальній педагогіці також спостерігається це явище зміни семантичного значення окремих лексичних одиниць, наприклад, при переході у процесі суспільного розвитку від терміну «Fürsorger – опікун» до «Sozialpädagoge – соціальний педагог», від «Asoziale – асоціальний елемент» до «Hilfsbedürftige – особа, яка потребує (матеріальної) допомоги», від «Klient – клієнт» до «Kunde – замовник (соціальних послуг)». Ці термінологічні зміни в межах однієї наукової галузі – соціальної педагогіки – не лише сигналізують про явище евфемізації певного поняття, вони вказують на появу паралельного парадигматично відмінного лексичного значення [9, с. 198].

Проте, як підкреслює німецька дослідниця М. Зайте (M. Seithe), фахівці часто недооцінюють різні семантичні значення таких паралельних термінологічних понять, хоча, насправді, саме в соціальній сфері вирішальну роль відіграє відповідне називання того чи іншого виду надання соціальної допомоги, коректне звертання до суб'єкта соціально-педагогічної діяльності як «замовника соціальних послуг (Kunde)», адресата цих послуг (Adressat) чи «клієнта (Klient)». Адже фахові поняття – це не лише лінгвістичні знаки, які можна доволіно замінювати один одним. Вони визначають також процес сприйняття реципієнтами вузькогалузевого вокабуляру, вказують на зміст, який вони вкладають в нього, керують їхньою поведінкою, конкретизують їхні дії [13, с. 11].

Соціальна педагогіка, як теоретична дисципліна і як практична діяльність, тісно пов'язана з іншими науковими галузями та суміжними практичними сферами, що призвело до наявності в її терміносистемі понять з соціології, загальної педагогіки, психології, медицини, політики, юриспруденції тощо. Крім того, у мовному середовищі соціальної педагогіки між термінологічною та загальноповживаною лексикою не існує чіткої межі через постійні процеси детермінологізації і термінологізації, що призвело до функціонування у соціально-педагогічній терміносистемі цілої низки загальноповживаних понять поряд з вузькогалузовими термінологічними одиницями [1, с. 61].

Як й інші наукові галузі, соціальна педагогіка покликана виражати власні теоретичні знання у термінологічно коректній формі. Проте, як констатують деякі німецькі вчені, в межах соціально-педагогічної фахової мови спостерігається так звана «мовно-термінологічна великодушність», яка призводить до часткової втрати змісту поняття [9, с. 201]. Однак за цією термінологічною проблемою криється ще й інша – відсутність у соціальній педагогіці, як науці, чітких однозначно формалізованих теоретичних концепцій, що, зрештою, характерно і для інших соціальних наук. Процес формулювання наукових положень часто відбувався з використанням понять, які застосовували у процесі своєї практичної діяльності соціальні працівники без відповідної освіти, чим також можна пояснити проникнення у фахову мову соціальної педагогіки значної кількості загальноповживаної лексики. У багатьох галузях соціальних наук на сучасному етапі спостерігається вже більш досконале формулювання теоретичних положень, проте ця термінологічна проблема все ще остаточно не подолана.

З одного боку, як підкреслює німецький дослідник Р. Мертен (R. Merten), термінологічні одиниці в фаховій мові соціальної педагогіки постійно корелюють з теоретичними концепціями, у прагматичному контексті яких вони розкривають своє конкретне значення. З іншого боку, в деяких випадках може виникнути дискусія щодо їхнього наукового змісту. Це пов'язане перш за все з явищем домінування певних соціально-педагогічних наукових шкіл, які нав'язують свій термінологічний апарат як єдино відповідний для цілої галузі знань. Вони намагаються ввести нові, незалежні від контексту терміни або надати наявним термінологічним одиницям новий семантичний зміст, що зумовлює подальшу безпроблемну комунікацію соціальних фахівців [9, с. 202].

Яскравим прикладом такого нового терміну є поняття «Sozialarbeitswissenschaft (соціальна робота як наука)», введеного прихильниками німецької теорії субординації, згідно з якою соціальна робота вважається більш загальним поняттям, оскільки воно відповідає міжнародному терміну *social work*, а соціальна педагогіка підпорядковується їй. Запровадження цього терміну, що забезпечує ідентичність нового наукового напрямку, призвело до появи в академічній сфері нової теоретичної дисципліни [2, с. 250].

Однією з найважливіших передумов успішної практичної діяльності соціально-педагогічних фахівців є володіння вузькогалузевою термінологічною лексикою. Проте, в той час, як науковці в процесі своєї діяльності спілкуються передовсім у своєму фаховому середовищі, де всі учасники комунікативного процесу добре розуміють один одного, перед практикуючими соціальними педагогами стоїть подвійне завдання. З одного боку вони мають орієнтуватися на наукові соціально-педагогічні концепції та методики, а з іншого – вимушені спілкуватися з клієнтами, які не завжди сприймають фахову мову. Таким чином, професійні соціальні педагоги зобов'язані добре орієнтуватися в обох мовних контекстах. Їхня практична діяльність передбачає формування в них особливої герменевтичної компетентності, тобто здатності трансформування складної, незрозумілої для реципієнтів соціально-педагогічної термінології в доступну загальноповживану лексику. У випадку, якщо практикуючий соціальний педагог у своїй роботі використовує неоправдано часто науковий вокабуляр, це може призвести до конфронтації з клієнтами [9].

За останні десятиліття спостерігається значний вплив економічних процесів на німецьку фахову мову соціально-педагогічної галузі, зокрема її термінологічну лексику, адже процес адаптації соціальної педагогіки в сучасному економічно інтегрованому середовищі стикається постійно із новими економічними поняттями, які активно використовують соціальні фахівці у своїй практичній діяльності. Наприклад, зі сфери економічного адміністрування та менеджменту запозичено такі терміни, як «Produkt (продукт, виріб, товар)», «Erfolg (успіх, прибуток, результат)», «Effizienz (ефективність, результативність)», «Design (дизайн, оформлення)», «Dienstleistungen (послуги, сервіс)», «Output (випуск (продукції), потужність)» тощо. У соціально-педагогічному контексті вони набувають певного змісту, перетворюючи діяльність соціальних педагогів на ринковий процес, в якому людей та соціальні послуги трактують як товар.

Згідно з твердженням науковця Т. Ерляха (Th. Erlach) мова є «не лише інструментом для вираження думок, вона сама формує ці думки і, таким чином, визначає процес мислення» [7, с. 116]. З іншого боку, як відомо, будь-який процес мислення є відносним та залежить від лінгвістичного контексту мовця. Все це, на думку дослідниці М. Зайте (M. Seithe), вказує на те, що поняття можуть керувати поведінкою та мисленням реципієнтів, також і в соціальній сфері, а використання економічного термінологічного вокабуляру визначає основний напрям, структуру та зміст соціально-педагогічної діяльності. Запровадження економічних термінів у фахову мову соціальної педагогіки означає не лише використання інших понять для опису тих самих ситуацій чи явищ, а й зміну мети самої діяльності, ролі соціального фахівця та клієнта, а також того, що конкретно фахівець робить і чого хоче досягти у своїй роботі [13].

Наприклад, як зазначає Т. Ерлях (Th. Erlach), вживання такого економічного терміну, як «Effizienz» дає нам уявлення про те, як здійснюється соціально-педагогічна діяльність саме в економічному контексті. Цей термін зорієнтований лише на показники, які можна виміряти і за якими можна спостерігати. Тобто, якщо раніше успішність діяльності соціальних фахівців визначалася покращенням стану їхніх підопічних, то в економічному контексті вона вважається ефективною, коли в найкоротші терміни якомога більше клієнтів «пройдуть» через соціальні заклади. Таким чином, використання економічного терміну «Effizienz» у фаховій мові соціальної педагогіки змінило зміст самої соціально-педагогічної діяльності, а саме її орієнтацію з процесу на результат [7, с. 118].

Явище економізації суспільства призвело також до зміни семантичного значення багатьох традиційних, професійно орієнтованих соціально-педагогічних термінів, наповнивши їх іншим змістом, таких як «Prävention (профілактика, попередження, превентивність)», «Hilfe zur Selbsthilfe (допомога для самопомогти)», «Partizipation (причетність, співучасть, партиципація)», «Eigenverantwortlichkeit (особиста відповідальність)», «Eigeninitiative (власна ініціатива)», «Aktivierung (активізація)», «Flexibilität (гнучкість, рухливість)», «Empowerment (повноваження, емансипація, розширення прав і можливостей, посилення впливу)». Зокрема, первинне значення поняття «Hilfe zur Selbsthilfe» (підтримка клієнта в намаганні самому собі допомогти) тепер набуває нового контексту, тобто вся відповідальність за власні проблеми повністю покладається на клієнта. Якщо під поняттям «Empowerment» соціальні педагоги раніше розуміли, що адресат соціальних послуг має право відмовитися від сторонньої допомоги, то тепер воно тлумачиться частіше як його особиста відповідальність за власне життя та власні вчинки.

В сучасній фаховій мові соціальної педагогіки спостерігається й явище уникання деяких традиційних для цієї галузі термінів, таких як, наприклад, «Parteilichkeit (зацікавленість, упередженість, упереджене ставлення до однієї зі сторін)», «Beziehungsarbeit (робота над встановленням міжособистісних взаємин)», «Subjektorientierung (особистісно орієнтований підхід)», що також можна пояснити тенденцією перекладання відповідальності держави та суспільства за всі свої проблеми виключно на осіб, які знаходяться в складній життєвій ситуації.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження виявило, що:

- німецька фахова соціально-педагогічна мова, в межах якої існує розподіл на наукову, академічну та практичну сфери, у контексті кожної з них виконує свою особливу функцію;
- термінологічні одиниці в фаховій мові соціальної педагогіки постійно корелюють з теоретичними концепціями, у прагматичному контексті яких вони розкривають своє конкретне значення;
- через певне довільне використання термінів у межах соціально-педагогічної фахової мови відбувається часткова втрата змісту поняття, що пояснюється відсутністю у соціальних науках чітких однозначно формалізованих теоретичних концепцій;
- домінування певних соціально-педагогічних наукових шкіл та нав'язування їх термінологічного апарату для цілої галузі знань призводить до появи нових термінів або надання існуючим термінологічним одиницям нового семантичного змісту;
- при переході від одного терміна до іншого спостерігається явище зміни семантичного значення окремих понять, що сигналізує про явище ефемізації цих понять та вказує на використання паралельних парадигматично відмінних лексичних значень;
- на відміну від науковців, які в процесі своєї діяльності спілкуються в середовищі, де всі учасники комунікативного процесу розуміють один одного, практикуючі соціальні педагоги зобов'язані добре орієнтуватися в наукових теоріях і вміти трансформувати соціально-педагогічну термінологію в доступну загальнонавчавану лексику в процесі комунікації з адресатами соціальних послуг;
- на сучасному етапі спостерігається активне використання в німецькій фаховій мові соціальної педагогіки економічного термінологічного вокабуляру, що визначає основний напрям, структуру та зміст соціально-педагогічної діяльності, зміну її мети та ролі соціального фахівця і клієнта.

Література:

1. Дужа-Задорожна М. П. Особливості укладання галузевих словників (на прикладі німецько-українського словника соціальної педагогіки/соціальної роботи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць*. Вип. 16. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2019. С. 59–64.
2. Дужа-Задорожна М. П. Поняття «соціальна педагогіка» і «соціальна робота» у контексті професійної підготовки фахівців соціальної сфери в університетах Німеччини. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. Львів, 2013. № 4. С. 243–252.

3. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основы терминотворения: Семантические та социолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000. 218 с.
4. Карабан В. І. Переклад наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 248 с.
6. Arntz R., Picht H., Mayer F. Einführung in die Terminologearbeit. 3. Aufl. Hilesheim: Georg Olms, 2002. 331 S.
7. Erlach Th. Worte verändern die Welt. Die Macht der Sprache in der ökonomisierten sozialen Arbeit. Neumünster: Die Brücke, 2009. 196 S.
8. Luhmann N. Unverständliche Wissenschaft. Probleme einer theorieeigenen Sprache. *Soziologische Aufklärung 3. Soziales System, Gesellschaft, Organisation*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1993. S.170–177.
9. Merten R. Verständigungsprobleme? Die Sprache der Sozialpädagogik im Spannungsfeld zwischen wissenschaftlicher und professioneller Praxis. *Zeitschrift für Pädagogik*. Frankfurt am Main, 1999. № 45 (2). S. 195–208.
10. Möhn D., Pelka R. Fachsprachen: Eine Einführung. Tübingen: Niemeyer Max Verlag, 1998. 171 S.
11. Roelcke Th. Fachsprachen. 2., Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.
12. Sandrini P. Terminologearbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers. Wien: Langenscheidt, 1996. 156 S.
13. Seithe M. Veränderte Sprache und veränderte Soziale Arbeit – Was bedeuten Begriffe für das professionelle Handeln und Denken? *Forum Sozial. Die berufliche Soziale Arbeit*. Berlin, 2015. № 2. S. 11–19.